

**ՎՈԱՄՇԱՊՈՒՆ ԱՐՔԱՅԻ ՊԵՏԱԿԱՆ  
ՄԱՏԵՅՈՒՄԸ ՀԱՅ ԳՐԵՐԻ ԳՅՈՒՏԻՆ**

Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի համեմարով կատարված հայ գրերի գյուտը իր դարակազմիկ նշանակությամբ, ամփոփելով հազարամյակների խորքից եկող Հայոց էթնո-հոգևոր լեզվամտածողության արգասիքները, նոր լիցք հաղորդեց քրիստոնեությամբ հոգեւըված դրա հետագա ընթացքին՝ պատմության փոթորկալից ալիքների վրա հայտնված հայ ժողովրդի համար լինելով ազգապահպան վահան: Ս. Մաշտոցը (361-440) իր աստվածաշնորհ գործունեության մեջ միայնակ չէր. նրա մեծ գործին աջակից և սատարող եղան Հայոց Վռամշապուհ արքան (388-414) և Ս. Սահակ Պարթև կաթողիկոսը (388-439):

Այդ մեծ իրադարձությունը հայ ժողովրդի կյանքում տեղի ունեցավ այնպիսի մի ժամանակաշրջանում, երբ Հայաստանի պարսկահռոմեական առաջին բաժանումից /385/ հետո Մեծ Հայքի թագավորության հետագա գոյությունը վտանգվեց և Վռամշապուհ արքայից մեծ խիզախություն պահանջվեց այդ կարևոր գործի իրագործմանն ուղղված Հայոց աշխարհի ուժերի հովանավորը լինելու:

Այս առումով անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել մի հանգամանքի վրա, որը քաղաքական բնույթի էր: Վռամշապուհը իր գահակալության ժամանակաշրջանում ի սկզբանե կաշկանդված է եղել իր եղբոր՝ խոսրովի ձերբակալմամբ պարսից արքունիքի կողմից: Պարսից արքա Շապուհ III-ը (383-388) Հայաստանի արևելյան մասը իր ազդեցության տակ պահելու համար, խոսրովին թագավոր ուղարկելով, Վռամշապուհին, փաստորեն, պատանդ էր պահել արքունիքում: Նույնը տեղի ունեցավ, երբ նրան, որպես թագավոր ուղարկելով Հայաստան, խոսրովին ձերբակալեց: Պատճառը եղել էր նրա ձգտումը՝ թագավորել Հայաստանի բաժանված երկու մասերի վրա, ինչպես նաև Սահակ Պարթևին առանց Տիգրանի՝ Սասանյան արքունիքի համաձայնության Հայոց կաթողիկոս ճանաչելը: խոսրովը՝ Վահրամ IV-ի (388-399) և Հագկերտ I-ի (399-421) գահակալության օրոք, մինչև 414 թ. պահվեց Պարսկաստանում և միայն Վռամշապուհի մահվանից հետո վերադարձավ Հայաստան և գահակալեց մեկ տարվա ընթացքում: խոսրովի ձերբակալությունը նաև նախազգուշացում էր Վռամշապուհին՝ իր հետագա ինքնուրույն քայլերը սահմանափակելու համար: Այդ իրավիճակում Հայոց արքան սատար եղավ հայ նշանագրերի ստեղծման և պետականորեն ընդունման գործին: Այդ ուղղությամբ քայլերը այնպիսի հմտությամբ էին կատարվում, որ պարսից արքունիքը ոչ մի խոչընդոտ չհարուցեց այդ գործը իրականացնելու ճանապարհին:

Ինչպես հետևում է պատմիչների հաղորդումներից, թե՛ Սահակ Պարթևը, և թե՛ Վռամշապուհը մինչ այդ գործում Մաշտոցին սատարելը, իրենք ինքնուրույնաբար կանգնել էին հայ գրեր ունենալու անհրաժեշտության առջև: Հայոց կաթողիկոսի մտահոգությունը պարզ էր, քանի որ հոգևոր թելերով Աստվածաշունչը կապել ժո-

դովորդի հետ նշանակում էր այն՝ նրա լեզվամտածողությանը հարազատ ոճով հասցնել հայ ժողովրդի հոգուն, ինչին խանգարում էր միայն օտար լեզուներով Ս. Գրքի առկայությունը: Ուստի Վռամշապուհ արքան և Սահակ Պարթև կաթողիկոսը արդեն մտահոգ էին հայ նշանագրերի խնդրով, երբ Մեսրոպ Սաշտոցը նրանց դիմեց դրա իրագործմանը ձեռնամուխ լինելու առաջարկով:

Ըստ Կորյունի, Սաշտոցը Գողթնում եղած ժամանակ, ավետարանելիս լեզվական դժվարությունների առջև կանգնելով, մտածումների մեջ ընկավ, «եթե որպիսի՝ արդեօք ելս իրացն գտանիցե»: Սահակ Պարթևին Սաշտոցը «պատրաստական գտանելը նմին փութոյ հաւանեալ... Ապա ելանէր նոցա պարզեական յամենաբարին Աստուծոյ ժողովել զաշխարհահոգ խորհուրդն երանելի միաբանելոցն, եւ ի գիւտ նշանագրաց Հայաստան ազգին հասանել»: Սաշտոցը եւ Սահակը իրենց մտածումներին մասին տեղյակ պահեցին Վռամշապուհ արքային, որը նրանց հայտնեց ասորի եպիսկոպոս Դանիելի մասին, «որոյ յանկարծ ուրեմն գտեալ նշանագիրս աղփաբետաց հայերէն լեզուի»<sup>2</sup>:

Այսպիսով, հայերեն նշանագրերի ստեղծման այդ փուլին վերաբերող Կորյունի շարադրանքից հետևում է, որ Սաշտոցի մոտ հայ գրեր ունենալու անհրաժեշտությունը առաջացավ հենց իր ավետարանական առաքելության ընթացքում, Սահակին նա պատրաստ գտավ այդ գործի համար, իսկ Վռամշապուհը տեղյակ էր Դանիել ասորու ստեղծած գրերի մասին:

Ըստ Մովսես Խորենացու, Գողթնում և Սյունիքում եղած ժամանակ Սաշտոցը, ուսուցանելիս, բավականին նեղություն կրեց, որովհետև ինքն էր կարդացողը ու թարգմանողը, և եթե իր բացակայության ժամանակ ուրիշն էր կարդում, ապա աստվածաշնչական խոսքը անհասկանալի էր մնում ժողովրդին՝ թարգմանիչ չլինելու հետևանքով: Ուստի նա վճռեց հայերեն լեզվի համար տառեր ստեղծել:

Մովսես Խորենացուց իմանում ենք մի մանրամասնություն, որը լրացնում է Կորյունի հաղորդումը Վռամշապուհ արքայի մասին: Հստակ քահանան խոստացել էր Դանիել եպիսկոպոսի կողմից հայերեն լեզվի համար հարմարեցված տառերը բերել, քանի որ Վռամշապուհը հույներին եւ պարսիկներին հաշտեցնելու համար մեկնելով Միջագետք, բավական նեղություն էր կրել քարտուղարի պատճառով այն օրից, երբ Մեսրոպը արքունի դռնից հեռացավ: Թագավորը ոչ մի ճարտար դպիր չէր կարողանում գտնել, որովհետև պարսկական գիր էին օգտագործում: Վռամշապուհը, վերադառնալով Հայաստան, «գտանէ ժողովեալ ժողովեալ առ մեծն Սահակի եւ Մեսրոպի զամենայն եպիսկոպոսոնս, հոգեալ զգիւտ դպրութեան Հայոց, զոր զգացուցին արքային. եւ նա պատմեաց նոցա զասացեալսն վանականին: Զոր իբրեւ լուան՝ թախանձէին զնա փոյթ զանպիսեացն առնել պիտոյից»: Վռամշապուհ արքան Խաղունի տոհմից Վահրիճին ուղարկում է և Հաբելի միջոցով Դանիելից բերում են «կարգեալ ըստ ձեւոյ օրինակի յիւնականին զվաղնջուցն գրեալ շարագիր» տառերը և համեմատ Սահակին և Սաշտոցին: Նրանք այդ տառերով ուսուցանում են, սակայն առանց դրական արդյունքի, քանի որ «ոչ լինել բաւականին այնու նշանագրօք ստոյգ հոլովել

<sup>1</sup> Կորյուն, Վարք Սաշտոցի, Երեւան, 1981, էջ 88:

<sup>2</sup> Նույն տեղում, էջ 90:

զիեզենայ բառից հայկականաց հազներգաբար»<sup>1</sup>։ Այսպիսով Խորենացուց իմանում ենք, որ Վռամշապուհը ինքնուրույն էր եկել հայերեն գրեր ունենալու պահանջին, իսկ Սահակն այդ գործում արդեն Մաշտոցի կողքին էր։

Ըստ Ղազար Փարպեցու, ասորերեն լեզուն չհասկացող եկեղեցականների ու ժողովրդի ջանքերը ապարդյուն էին դառնում եւ երանելի Մաշտոցն այդ մասին երկար խորհելով մտածում էր. «Մանաւանդ թէ զոն նշանագիրք հայերէն լեզուոյս, որով հնար է ինքեան ծայնիւ եւ ոչ մուրացածոյ բարբառով, շահել զոգիս արանց եւ կանանց առ հասարակ յամենայն եկեղեցիս բազմութեան»<sup>2</sup>։ Մաշտոցն իր մտահոգութեան մասին հայտնում է Սահակին, որը քաջալերում է նրան և ավելացնում. «Քան զաւուրս ինչ յառաջ ոչ բազումս, առեալ բանք յեկեղեցւոջ յաղագս կարօտութեան այդպիսի պիտոյից ասացեալ է ուրեմն ցարքայ, թէ տեսի նշանագիրս հայերէն առ ումեմն եպիսկոպոսի ի գեօղ միում եւ թագաւորն յիշէր զասացեալսն, քանզի եւ ինձ նա պատմեաց»։ Այնուհետև Սահակն ու Մեսրոպը գնում են Վռամշապուհի մոտ, նրան հայտնում գործի կարելիութեան մասին։ Թագավորը, հիշելով Չաբելի խոստումը, դեսպան է ուղարկում նրա մոտ՝ Դանիելից գրերը բերելու համար<sup>3</sup>։ Ուրեմն, Փարպեցին հաղորդում է, որ Մաշտոցը ենթադրել է, որ կային հայերեն լեզվով նշանագրեր, ինչը չի կապվում Դանիելի մոտից բերված տառերի հետ, որոնց մասին նա հետո է իմանում։

Կարելի է տեսնել, որ գրերի գյուտի նախապատմությունը Կորյունի, Մովսես Խորենացու և Ղազար Փարպեցու երկերում տարբեր կարգի մանրամասնություններ են պարունակում, որոնք միմյանց լրացնելով, հնարավորություն են տալիս մանրամասնորեն պատկերացնել Վռամշապուհ արքայի, Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի և Ս. Սահակ Պարթևի մտածմունքներն ու գործողությունները։ Ասանավորապես պարզվում է, որ Վռամշապուհը՝ նախքան Ասահիկի և Մաշտոցի իրեն դիմելը, արդեն ուղիներ էր փնտրում հայ նշանագրեր ունենալու համար, քանի որ Չայոց թագավորությունը կառավարելիս խիստ կարիք ուներ մայրենի լեզվով արքունի գործերը վարելու, իսկ այդ նշանակում էր հայ գրեր ունենալու անհրաժեշտությունը։ Ուստի Ս. Մեսրոպ Մաշտոցն իր մտահաղացումն իրագործելիս՝ ի դեմս Վռամշապուհ արքայի, գտավ ոչ միայն պաշտոնապես սատարողի, այլև գաղափարակցի։ Այսպիսով, Վռամշապուհ արքայի և Ս. Սահակ Պարթևի կողմից Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի առաքելության սատարումը բխում էր ինչպես Աստվածաշնչի և եկեղեցական արարողությունների թարգմանության, այնպես էլ երկրի պետական գործերը մայրենի լեզվով վարելու անհրաժեշտությունից։

<sup>1</sup> Մովսես Խորենացի, Պատմութիւն Հայոց, Երևան, 1991, էջ 325-326։

<sup>2</sup> Ղազարայ Փարպեցոյ Պատմութիւն Հայոց։ Թուղթ առ Վահան Մամիկոնեան, Երևան, 1982, էջ 30։

<sup>3</sup> Նույն տեղում, էջ 32։